

HAYAT

AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: M 4. NİSAN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

İÇİNDEKİLER

Abbas Hilmi Paşanın bir eseri.	Feyzi	289
Japonya ve Lâtin harfleri.	Asahi	309
Peygamberler ve yeni ruh	Mehmet Emin	317
Millî tenkit.	Celâl Nuri	319
Yunan şairi Victor Hugo	Salih Tosun	328
Demokrasi ve terbiye	Mehmet Saffet	336
Ankara Türk sanayi sergisi	Suphi Nuri	342
Milliyet devri	C. N.	344
Nankör edebiyat	Muallim Hüseyin Kâzım	354
Bizde sıhhat işleri	Dr. Halit Tekin	358
Londra donanma muahedesi	Rauf Ahmet	362
Medeniyet, kültür nedir ?	Orhan Nuri	378
Maverayi Neptünde bir yıldız	Yusuf Zığaeddin	380

ANKARA ve İSTANBUL

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI 20 K.

MİLLÎ TENKİT

Bundan takriben on sekiz sene evvel «Jeune Turc» gazetesinde, o zaman İstanbulda bulunan bir müsteşrikin eserini tenkit etmiştim. Eseri samimiyeti itibarile az çok takdir etmekle beraber kırk elli kadar noksanını ortaya koyuyordum.

Yazım intişar eder etmez, müsteşrik, siyah elbise ve siyah şapka ile ziyaretime geldi.

Teşekküre gelmiş. Muaşeret kaideleri mucibince eseri tenkit edilen bir müellifin, münekkide bir vizita borcu imiş.

Uzun boylu teşekkürler... Tenkit noktalarından hemen yarısını, haklı buldu; diğerlerini kabul etmedi. Ben söyledim, o dinledi ve cevap verdi. Bir kaç noktayı kabul etti, ben de onun dört, beş noktasını reddedemedim. İkinci bir bent intişar etti.

Demek ki matbuatla tenkit edilmek bir şereftir. Bir yazıyı yazanın bir meziyeti var ki ondan bahsediliyor; olmasa o müellifin ismi ağza alınmazdı.

Fazla olarak ciddi bir tenkit, müellif için bir kârdır. Bazan büyük münekkitlerin bir yazısı kendi başına bir ders teşkil eder. Fakat tenkit etmek hüneri bir memlekette yerleşmek şartı ile.... Aksi taktirde tenkit ilkin bir dedikodu şeklini alıyor, sonra bir kavgayı mucip oluyor. Eski vadideki «Hiciv» asla tenkit değildir.

Tenkit, bir usul dairesinde tahlil demektir ve, bir edebî tahlilin bir kimyevî tahlilden farkı olmaması iktiza eder. Münekkit şahsiyetini mümkün mertebe örtmek göstermemekle mükelleftir..... Fert tenkit ediliyor.

Bir edebî, felsefî, siyasî, içtimai mezhep, mektep ve meslek de tenkit ediliyor. Örf ve adet buna müsaittir. Romantizm fena halde hırpalandı. Kant felsefesinin yüz muahezesi var. Siyasî kritik en müptezel şeydir. İçtimai bir meslek ise bizzarure tenkide tabidir. Sosiolojiiyi ilk tedvin eden *Auguste Conte*'un içtimaiya-

tı bugün, kritikler içinde boğulmuş ve hemen hemen unutulmuştur.

Asıl «tarih» bir muahazeler ve intikatlar mecmuasıdır. Edebiyat tarihi nedir? Ediplerin sıra ile tenkidi... Siyasî tarih nedir? Vak'aları sıraladıktan sonra onlar üzerinde bir hükümde bulunmak, değil mi? Eğer yalnız vak'alar sıralanır ve asla bir hükümde bulunulmazsa artık o yazılar tarih olmaktan çıkar, bir «vakayiname», yani «*chronique*» olur. Hulâsa, her şey, her bilgi tenkide tabidir ve tenkit sayesinde meydana gelmiştir.

Yalnız — din — tenkit sahası değildir, iman sahasıdır. «Dinî tenkit» — bu terkipte tenakuz vardır — olamaz; çünkü onun kaynağı aklî muadeleler değil, vahiy ve ilhamdır. Kelâm ilmi, yani «*théologie*» ilimlerin en gerisidir; zaten böyle bir ilim olamaz. Meşhur filosof *Emmanuel Kant*, «sırf zekânın tenkidi» nam muhallet eserinde Kelâm ilmini (théologie) külliye çürütmüştür.... Lâkin intikat feyyaz semerelerini verebilmek için uygun bir muhita muhtaçtır. İntikat fidanı her toprakta tenebbüt edemez.

Yukarıda zikri geçen müsteşrik kendisinden bahsettiğimden dolayı siyah elbise ile bana teşekkür ziyaretine geldi. Buna mukabil otuz sene evvel girdiğim yazı meslekinde suya sabuna dokunmıyan yazılarımdan dolayı nece tarizlere, küfürlere göğüs germeğe mecbur kaldım! Tenkidin asla âdete girmediği bir yer varsa orası da maatteessüf kendi memleketimizdir.

Ulu edibimiz Namık kemal hakkında yazdığım bir iki fıkra — ki tenkit düsturlarına tamamilen uygun olduklarını dava ederim — en aziz üstadım Abdülhak Hâmidin bile iğbirarını ve aleyhimde neşriyatını mucip oldu.

Bu gidişle fikren garplılaşamayız.

Garplılığın müvellidi tenkidi fikirdir.

Bu bir klasik, yani Yunan ve Roma zihniyetidir. Bu zihniyeti iptida İngilizler benimsediler, sonra bütün Avrupaya intişar etti, ve, siyasette bu meslekin yayılmasına en ziyade *Montesquieu* sebep olmuştur.

İlmî uyandıran tenkittir. Eskiden ilim iki idi: 1) Menkulât; 2) Makulât. Her iddianın menkul ve makul delilleri serdedilirdi.

Tenkite, menkulâtı tabîî haddine irca etti. Bugün menkul

delil üzerine hareket eden yalnız şark, yalnız Asya ve onun kuyruğu olan siyah Afrika var.

Menkulâtın ibaret sanılan tarih bile, şimdi makul metotlar üzerinde çalışıyor, menkulâtı aklî terazilerle ölçüyor.

1500 senesindenberi (renesans) Avrupayı fikren, ve neticede san'at itibarı ile bu umran haline getiren tenkidî zihniyetin ilerlemesidir. Müsaafeyi intaç eden de bu zihniyettir.

Bir asyalı, bir afrikalı genç tasavvur ediniz. Onun bir «hazreti pir»i var. Gözleri kapalı onun sözlerine iman eder. Bütün milleti de, onun gibi bir veya bir kaç hazreti pire esirdir.

Avrupada ise, 1500 denberi, bu zihniyet köleşti. Kilise bile makulâta bir yer ayırdı. Artık, Avrupada, hiç bir fert veya hey'et ilmî bir mes'elenin halli için menkulâta baş vurmaz. Katolikler ve hususiyle protestanlar arasında sabık Fatih yobazlarından müteassıp kimseler çoktur. iBr zattan duydum: Bir protestan profesör şöyle diyor: — Hristiyan olmıyan bir insanda «vicdan» bulunabilir mi? Bununla beraber o koyu ve kap kara profesör de ilim ile menkulâtı karıştırmaz. Yalnız her şeyin bîdayet ve nihayetini, mebd ve meat mes'elelerini bildiği vahdete irca eder. Şark henüz bu kıvama gelmedi.

Avrupalıların bu itibarla seviyelerine varmak için her halde bir asırlık tatbikat gerek. Bir asrı çok görenler lüzumdan fazla nikbin ve acemi olanlardır.

Okuduğunuz satırları mühim bir mes'elenin münakaşasına başlangıç addediniz. Şu mevzu üzerinde söz söylemek istiyorum:

Fert, pek âlâ tenkit ediliyor. Büyük, küçük her kesin mün-teşir bir fikri muaheze edilmek âdete girdi.

Bunun gibi, bir hey'etin fikri, içtihadı da tenkit edilmek tabiî bir hale geldi. Tibet ve Habeş müstesna olmak üzere her devletin kanunu buna müsaittir. Hatta idarî ve siyâsî sahalarda tenkide kuvvet vermek için meclisler kurulmuştur; köy ihtiyar hey'etleri, belediye meclisleri, vilâyet meclisleri, millet meclisleri. Fakat bir «millet» tenkit edilebilir mi?

Üzerinde durmak istediğim nokta budur: Tabiî bu tenkit ilmî olacaktır; bu yolda intikat yalnız afakî olabilir. Tenkit, ortaya bir mes'uliyet koyamaz. Ecnebiler bu gibi tenkitlere girişiyorlar. Fakat ekseriyetle bu tenkit bir zemme müntehi olmakta-dır. Meselâ yunan edebiyatında türk milleti hakkında yazılmış

pek çok tenkidi eser var. Fakat iki millet uzun müddet hoş geçinmedi. Bir kaç asır Rumlar Osmanlı Devletinin tabii idiler. İmdi, bu muhakemelerde çokluk selâmet olamaz. Venedikliler, Cinevizler, Avusturyalılar, Macarlar, Moskoflar da türk milletini, toplu olarak tenkit etmişlerdir. Bunlar Yunanlılardan daha görgülüdürler. Kendileri ile uzun boylu münasebetlerimiz olan İraniler de böyle edebiyat yoktur. Lâkin, tekrar edelim, bu tenkitler sağlam değildir. Maksat, bu günkü manası ile tenkit ve muahaza değildi.

Ciddî tenkitten, asıl muahazeden gerçekten kritikten bahsediyorum. Meselâ *Jules César*, Gotları tenkit ediyor. İşte öyle bir muhakeme....

Ecnebi serbestir. Yapabilir, yazabilir. Bir brezilyalı Türkiye'ye gelip bir müddet tetkikten sonra bizi muhakeme edebilir. Nitekim, her gün, devletimiz, milletimiz, memleketimiz hakkında, her dilde, doğru, yanlış eserler intişar ediyor. Lâkin bir fransız Fransızların, bir Türk Türklerin, bir Hintli Hintlilerin seciyelerinde noksanları, ahlâklarında pürüzleri, v.s. yabancılardan bahseder gibi, muhakeme etmek hakkına örfen malik midir?

Evet. Hürriyetin hududu yoktur. Tahkiri ve zararı tazammun etmemek üzere tenkit mubahtır.

Almanları en ziyade tenkit eden *Schopenhaver* ile *Nietsche*, her ikisi de almandır. Hatta *Nietsche* hududu bir az da aşmıştır.

Lâkin millî tenkit, dahik bir iştir. Üstü bıyığım, altı sakalım! Kendimizi işe karıştırmayalım ve tatbikatı başka milletler üzerinde yapalım.

Meşhur fransız romancısı *Alphonse Daudet*, kendi milletini değil, vatanının bir eyaletini tenkiden üç, dört cilt roman yazmış:

Tartarın de Tarascon, v.s. İtiraf edelim ki bu silsilede tenkit ile beraber tezyit var; belki asıl gaye tezyiftir...

Fransızlar bu eserlere gereği gibi tahammül etmişler, hatta bu romanlar elden re dolaşmış ve bir dereceye kadar ahlâkın istifasına badi olmuş. Lâkin diyorlar ki *Al. Daudet* Provence eyaletinde pek fena görülmüş.

Şöyle düşenelim:

Bilmiyorum; fakat derler ki mübalâga İranlıların ruhunde mündemiçtir.

Bilmiyorum; fakat derler ki kahvehane siyasetinin, dedikodunun en revaç bulduğu memleket Yunanistandır.

Bilmiyorum; fakat derler ki siyasette en garazkâr millet, kendisini de aynasında gören ve asla mütenebbih olmıyan olmıyan kavim Fransızlardır; intikam siyaseti bu milleti vartadan vartaya sürükledi.

İşte, bir iranî, bir rum ve bir fransız çıkıp da milletlerinin bu huylarını tetkik ve tahlil etse, istatistiklere istinat etse ve bunların tedavisi için yollar gösterse.... Hâ! unutmıyalım, terbiyeli ve ilmî tenkitten bahsediyoruz, garazkârlıktan tahkır ve tezyiften değil.

İranlılar o iranlı münekkidi ateşte yakarlar. Yunanlılar o rum muahizi aforoz ederler. Fransızların çoğu o frenk muharirinin ellerinden öperler, azı, o eli kesmeğe kalkışır, lâkin yarı tesirini gösterir.

İngilterede böyle bir adam çıksa eseri soyuk kanlılıkla takdir edilir. Misal: *Bernart Schow* hazretleri....

Kültürü eski milletler tenkide dayanıyor; yeni olanlarda bu kabiliyet yoktur veya azdır. Zülfiyara dokunmamak için mühim bir misal zikretmiyeceğim. Misalim ehemmiyetsiz olacaktır. Şüphe götürmez ki bir ingilizin bir almanın evi, o tabakadaki bir vatandaşımızın evinden temizdir ve «*confortable*» dır. iBr İskoçya şehri bir türk şehriden daha ziyade su yüzü görüyor, v.s.

Karilerim, aziz ve muhterem karilerim hep yüksek kültür sahibi olduklarından, bu iddiaya zerrece kızmazlar ve beni tasdik ederler.

Bir de kültür sahibi olmıyan ihtiyar kasabalılarımıza ve köylülerimize bu iddiayı serdediniz! İptida, bu davada bulunan siz bir züppe ve gâvur, frenk mukallidisiniz; sonra.... Halbuki bu mes'eleyi ortaya koymak bir vatanperverlik, bir türkseverliktir. iMilletin sağlığına, temizliğine hizmet ediyorsunuz. Gayeniz asla tezyif değildir. İstiyorsunuz ki milletiniz İskandinav'lar derecesinde temiz ve titiz olsunlar. Üstleri, başları sizi rahatsız etmesin. Biliyorsunuz ki köylerimiz, şehirlerimiz tezek değil, çiçek koksun....

Bu propagandayı ileriye götüren, her halde, bir millî ve

vatanî mükâfata istihkak kazanmıştır. Sihhat ve içtimaî yardım vekilimiz Dr Refik Bey Efendi, sivrisinekle, tezekle, pislikle savaşıyor. Bunu takdir etmiyen kimse tasavvur edemem. Fakat, Dr Refik eByin savaşımdan evvel biri bir kitap yazıp da bu pislikleri bir ressam gibi tasvir etseydi ne derlerdi? Meşrutiyetten sonra belki bu yazılar — pek çok taktir edilmemek üzere okunurdu — lâkin daha evvel? Meselâ İkinci Abdül Hamit devrinde o «eser imha ve müellifi Fezzana iclâ» edilirdi.

Görüyorsunuz ki suya sabuna taallûk eder, lâkin suya ve sabuna dokunmaz bir misal buldum. Şüphe etmezsiniz ki bizim böyle maddî eksikliklerimiz olduğu gibi, elbette, içtimaî noksanlarımız da vardır. Yâ onları bahse mevzu ittihaz etsek?

Bu bir üslûp mes'elesidir. Kör kadının üslûbu ile tahlil neticelerinizi yazarsanız kızılca bir kıyamet kopar. Hain, edepsiz, namussuz, rezil, satılmış, kepaze, piç.... bu elkap sıralanır. Yok, bu psikoloji dakikasına vakıf olup da dilinizi törpüler ve maksadınızı öyle yazarsanız iki ihtimalde bir tahkire maruz kalmazsınız.

Meşhur bir fıkrayı nakilden kendimi tutamayacağım: Köyde, Mehmet ağanın yetişmiş bir oğlu Ahmet ağanın da yetişmiş bir kızı varmış. Mehmet ağa iki genç arasında bir izdivacı münasip görmüş, lâkin ortaya kimi koysun? Aklına Nasraddin hoca gelmiş. Hoca memuriyeti pek büyük memnuniyetle kabul edip Ahmet ağaya gitmiş ve, malûm kız isteme formüllerini bir tarafa bırakıp gırizî (fiziyojik) ihtiyaçlardan bahsetmez mi? Bir güzel dayak yer ve koğulur.

Mehmet ağa sıkılır. Biraz sonra Ahmet ağaya gidip, o bildiğiniz boş konuş, formülleri tekrarlar: — Allahın emri ile, peygamberin kavli ile ilh.....

ePk memnun olan Ahmet ağa:

—İki aile arasında karabet hâsıl olması o derece münasiptir ki..... diye nutkuna başlar.

İşte tenkit de böyledir. Milletin bir noksanını tenkit ederken en samimî, en tabîî, en hayırhah, en diplomatik dili kullanmanız icap ediyor.

Lâkin şuna kat'iyetle emin olunuz ki bilhassa şu tekâmül devrinde aziz ve asırların magduru milletimiz ilmî ve umumî

bir tenkide siddetle muhtaçtır. Kusurlarımızı bitmeliyiz. İçti-mâî marazlarımız bir bir teşrih ve teşhis edilmelidir. Sokrat'ın nasihati ile âmil olmalı: «Kendini bil!»

Acaba kendimizi biliyor muyuz? Zannetmeme.

İstibdat devrinde — itiraf ederim — kendimizi bid dev aynasında görüyordum ve belki çoklarımız da benim gibi görüyorlardı. Seneler geçmekle gururuma halel geldi.

iBr fert hasta olursa hekime müracaat ediyor; hatta, hıfzıssıhate itibar edenler, hasta olmadan da nöbet nöbet bir doktora kendilerini muayene ettiriyorlar. Bununla da kalınıyor. Mizacın tashihi için hekimlere müracaat olunuyor. Acaba fertlerden mürekkep olan bir millet, bu hususta bir fertten farklı mıdır? Fert, sıhhati sadedinde tenkiki kabul ediyor: idrarını, mevaddı gaitasını, balgamını, kanını bilkimya tahlil ettiriyor; röntgen şuar ile bedenini araştırtıyor; doktirun eli ve kulağı ile bütün vücudünü muayene ettiriyor; ve, fazla olarak bu fennî tetkikata müsteniden tavsiye edilen rejimi takip etmeği cana minnet biliyor. Bir millet te neden bu egoist yolu takip etmesin?

Terbiyeciler, telâffuz etmemek üzre, bu gayeyi istihdaf etmektedirler. Lâkin gelecek nesli hazırlarken bu nesli unutmalıyım. Bu neslin de ıslahı mümkün ve muhtemeldir. aBızı kusurlarımızın, ilmen ve alenen tenkidi bile onların izalesine badi olabilir. Nitekim edebiyatta alenî kritik — yalnız alenî kritik — ammenin zevkini tashih etmektedir.

Mütearife: «Türkler ticarete, esnafılıkta, dükkâncılıkta henüz inkişaf edememişlerdir.

Türkler, gerek pek eski zamanlarda, gerek şu senelerde, askerlikte büyük bir kabiliyet sahibi olduklarını ispat ettiler.»

Mütearifenin ikinci kısmını ele alalım. Niçin, neden? Bu geniş bir kritik sahasıdır, ve, netice her halde aleyhimizdedir. Bu matlabın adam akıllı münakaşası bile gözlerimizin açılmasına kâfidir. Tarihimiz bir sinema filmi gibi gözümüzün önünden geçecek. Rumların, ermenilerin, yahudilerin, sair gayrimüslimlerin Osmanlı tarihinde oynadıkları rolü göreceğiz. Bize zerkedilen morfinin cinsiyetini anlıyacağız. Şu nevi tenkit modaya girerse birçok hastalıklarımız da birlikte tedavi edilecektir.

Edebiyat, roman hiç imdadımıza yetişmedi. Yakın zamana değin ne olduğumuzu anlıyacak vesaitten mahrumuz. Hali hazırdaki seciyemizin menşei nedir? Şu huylar, hasletler nereden geliyor? Edebiyat yoktu ki bunları ondan çıkaralım. İmdi millî tenkit güçtür. Bu tenkit güç olduğu gibi ona başlamak ta gayet çetindir. Buna tahammül için sahayı önceden hazırlamak gerek.

Siyasî tenkitte nekadar falsolar ettiğimiz yirmi senelik tarihimizde münderiçtir. Hiç tenkide alısmamış bir heyet biri meşrutiyet, öteki cümhuriyet devrinde iki muhalif fırka ile ancak tefrikaya varabildi. Eline ateş verilen çocuğun hali.

Şu makalede siyasî tenkitten bahsetmiyoruz. Lâkin içtimâî tenkide biraz alışalım. Hiç olmazsa doğru, yanlış başkalarının hakkımızdaki başlıca mütalealarını görelim ve onları münakaşa edelim.

Von Hommer, Zinckeisen, Yorga'ya göre türk milletinin tarihte fazileti ve kusuru nedir? Cihan harbinden sonra intişar eden ecnebi eserlere göre medhe v zemme lâıyk hasletlerimiz nedir? Tetkik mütehassısları Türkler hakkında ne diyorlar? Evvel beevvel bunları bilmeliyiz ve buradan başlamalıyız. Mukayese... İptida komşularla, sonra daha ilerdekilerle! Köylümüz ne biliyor; lehçesi kaç kelimeden ibarettir; ne yer, ne içer; huyu nasıldır; hasis midir, cömert mi; yalan söyler mi? ilh. Bir de aynı sualleri rum, bulgar, sırp, arnavut, ulah, acem, ermeni, arap köylüleri hakkında sorun.

Köylümüz şen mi; sıkıntılı mı? Niçin? Patolojik ve psikolojik derin tetkiklere girilebilir. Her şeyin (hâdisenin) sebebini bilmek, her şeyi affetmekmiş (Madame de Staël). Ne köylüye, ne milllete hiçbir mes'uliyet affetmiyoruz. Fakat he rşeyi tamik edecek olursak ihtimaldir ki birçok şeylerin devasını da bulabiliriz.

Şu çeyrek saatte edebiyatımız ve matbuatımız bir Ebülhevl (Sphinx) heykeli gibi susuyor. Dilsiz gazeteler, sağır mecmualar... Kariler hep mezar taşı olsalardı gazeteler ancak bu kadar susabilirlerdi. Acaba bu edebiyat, bu matbuat tasavvufa, mura-kabeye mi dalmış?

....Evet bir millet tenkit edilebilir; çünkü bir milletin fazileti de, noksanı da vardır. Asıl mes'ele «dosage» da, tertip ve ted-

riçtedir. Teessüfle görüyorum ki tenkit, muahaze kodeksimizde mevcut değildir.

Halk fikriyattan küstü.

Okumamak, düşünmemek, fikrî muahaselerde bulunmak âdet oldu. Uzun müddet pirinç lâpası ile iktifa eden bir mide hastası nasıl birdenbire bir külbastı ve imambayıldıya dayanamazsa bizim dimağlarımız da o hissizlik haline «apathie» geldi; «aboulie», iradetsizlik bunun neticesidir.

Cevval bir gençlik lâzım... Her mesleki bilen, her sazdan çalan, gülen, coşan, görüşen, hatta biraz kavgacı, inatçı, dalgacı bir genç nesil lâzım. Görüyorum ki ondan başkasında fikriyatımıza bir istikamet vermek kabiliyeti pek az. Tenkidin biraz haksızına da tahammül edilmelidir. Tenkit ekseriya bir noktayı azıttır ta ki ondan bir iz kalsın. Bizim gibi hürriyete yeni kavuşan bir millette tenkidin hatta biraz fazla, mübalâğalı ve ifratkâr olması tabii idi. Maatteessüf bunun şimdilik izi bile yok. Yazık, çarşaf kadar büyük gazetelerimize... Yazık sohbet meclislerimize... Bildiğimiz vahî mevzular üzerinde o kadar fazla, aşırı lâf edildi ki artık konuşma mevzuları kalmadı, herkese bir duygusuzluk çöktü. Bir şaheser yazınız kimsenin haberi olmaz; en bayağı yazıları kadro içine alınız, ve, renkli mürekkeple basınız herkes elini uzatır; bununla beraber onların da ehemmiyeti yoktur.

Şuna zerrece şüphe etmem ki tenkit eksikliği bir hissizlik tevlit ediyor. Bu hissizlik Asyaya mahsus bir haslettir. Buda heykellerinde Buddha 3000 senedenberi göbeğine gözlerini dikmiş, duruyor; başka işi yoktur. Tenkit haram ve yasak değildir, zira akla gelmemiştir. Tasavvuf aklın meyli demektir.

Edebiyatımızın, matbuatımızın tuttuğu yol en kötü manası ile bir Nirvana'ya mı müntehi olacak?

CELÂL NURI